

SZLANCSOK MARGIT

A „hiúságok máglyái” a 15. században

A 15. századi Itália különleges eseményei voltak a „hiúságok máglyái”, a ferences és a domonkos prédikátorok luxus-bírálatának látványos, ám történelmi távlatból visszatekintve szinte hiábavaló, csupán kérészerű eredményt hozó megnyilvánulásai. Ahogy Alessandro del Vita könyvében is olvashatjuk: „a reneszánsz egyik fő jellemzője volt a luxus, ami ebben az időszakban elképzelhetetlen méreteket öltött, annak ellenére, hogy folyamatos erőfeszítéseket tettek korlátozására”.¹ E fényűzés a külsőségekben: a viseletben és a polgárok életmódjában mutatkozott meg. A reneszánsz városi polgár díszes ruhát hordott, felesége és leányai gazdagon felékszerezve és kicsinosítva jártak, fényes lakomákat, pompás esküvőket tartott, otthonának minden berendezése a gazdagságot és a jólétet mutatta. Igyekezett az élet örömeit élvezni, figyelmét már inkább az evilági dolgok, mintsem a túlvilági vágyakozás kötötte le. A kor hatalmai azonban gátat akartak vetni a luxus kibontakozásának, terjedésének, s különböző módszerekkel próbálták szabályozni és korlátok közé szorítani a hivalkodást. A világi vezetés (a fejedelem vagy a városi kommuna) luxusellenes statútumokat² adott ki, az egyház pedig a városi lakosság pasztorációját ellátó, koldulórendi prédikátorait küldte harcba a fényűzés, a „világi élet hiábavalóságainak élvezete” ellen.

1 *Alessandro del Vita*: Lusso, donne, amore nel Rinascimento. Arezzo, 1960. 9.

2 *Disciplinare il lusso. La legislazione suntuaria in Italia e in Europa tra Medioevo ed Età moderna.* A cura di Maria Giuseppina Muzzarelli–Antonina Campanini. Roma, 2003.; *Maria Giuseppina Muzzarelli*: Gli inganni delle apparenze. Disciplina di vesti e ornamenti alla fine del Medioevo. Torino, 1996.; *C. Kovesi Killerby*: Sumpuary Law in Italy 1200–1500. London, 2002.; *Neithard Bulst*: Zum Problem städtischer und territorialer Kleider-, Aufwands- und Luxusgesetzgebung in Deutschland (13.–Mitte 16. Jahrhundert). In: *Renaissance du pouvoir législatif et genèse de l’Etat*. Ed. A. Gouron–A. Rigaudière. Montpellier, 1992. 29–57.; *Diane Owen Hughes*: Sumpuary law and social relations in Renaissance Italy. In: *John Bossy*: Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West. Cambridge, 1983. 69–99.; *Liselotte Constanz Eisenbart*: Kleiderordnungen der deutschen Städte zwischen 1350 und 1700. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des deutschen Bürgertums. Göttingen–Berlin–Frankfurt, 1962.

A koldulórendek luxuskritikája

Az egyház luxusellenessége már megjelent az Ó- és Újszövetségben,³ majd a korai kereszténység is számos művet adott e témában,⁴ de az igazi fellendülés a késő középkorban következett be a koldulórendek megjelenésével. A ferences és a domonkos prédikátorok néphez szóló beszédei a városi lét minden szegmensét érintették: az egyház tanainak közvetítésén túl társadalmi-gazdasági-politikai kérdéseket boncolgattak, s nem feledkeztek meg az emberek mindennapi életének taglalásáról sem. A köznyelvi prédikációk tehát már nem kizárólag vallási mondanivalót hordoztak: a bűnbánati beszédek behatoltak a magán- és a közéletbe, beavatkoztak a polgárok hétköznapijaiba, munkavégzésébe, ünnepeibe, házasságába, sőt öltözködésébe is.

A koldulórendeknél a szegénység legmagasabb fokú megvalósítása, a világi javak és élvezetek teljes elutasítása volt az a bázis, ahonnan a luxust támadták. A 14. századtól induló ferences és domonkos obszervancia szigorú szabályrendszerével még jobban kiélezte a koldulórendi eszmeiséget. A reneszánsz városi élet gazdagsága, fényűzése, a földi lét kirívó élvezete, a férfiak és a nők cicomázkodása, ruhaluxusa a prédikációk elsődleges célpontjává vált. Az obszervánsok vádolták a nőket, mert kihívó ruháikban paráznaságra csábítják mások férjét; vádolták a férfiakat, mert vagyonukat feleségükön akarják megmutatni; vádolták a gazdag kereskedő-vállalkozókat, mert behozták a luxuscikkeket, és vádolták a város vezetőit, mert nem léptek fel elég hatékonyan a fényűzés korlátozása érdekében.⁵ A prédikátorok a keresztény tanítás alapján bírálták a női ruha hosszú uszályait, a „pokolba repítő” bő ruhaujjakat, az általuk szégyentelennek tartott mély dekoltázst, a fejdíszeket, a gyöngyökkel kivarrt virágkoszorúkat, az arany- és ezüstszálakkal átszőtt hajhálókat, a magas talpú papucsokat és a férfiak cső-

3 Ld. pl. Ézs 3,17–25.: „És szól az Úr: Mivel Sion leányai felfuvalkodtak, és felemelt nyakkal járnak, szemekkel pillognak, és aprókat lépve járnak, és lábokkal nagy zengést-bongást szereznek; megkopaszítja az Úr Sion leányainak fejtetőjét, és az ő szemérmöket megmezteleníti. Ama napon eltávolítja az Úr az ő lábaik zengő ékességét, a napocskákat és holdacskákat, a fülönfüggőket, a karpereceket és a fátzolokat, a pártákat, a lábláncokat, az öveket, a jóillattartókat és az ereklyéket, a gyűrűket és az orrpereceket, az ünneplő ruhákat, a palástokat, a nagy kendőket és az erszényeket, a tükröket, a gyoicsingeket, a főkötőket és a keceléket: és lesz balsamillat helyén bűdösség, az öv helyén kötél, és a felfodrozott haj helyén kopaszság, a szép köpenyek helyén zsákruha, és a szépség helyén homlokra süített bélyeg.” Az Újszövetségből: Mt 6,24.; Róm 8,5–8.; 13,14.; 1Tim 2,9–10.; 1Pét 3,3.

4 *Tertullianus*: Az asszonyi cicomáról. In: *Tertullianus* művei. Szerk. Vanyó László. Bp. 1986. (Ókeresztény írók XII.) 249–270.; *Szent Cyprianus*: A szüzek viseletéről. In: *Szent Cyprianus* művei. Bp. 1999. (Ókeresztény írók XV.) 191–210.; *Szent Jeromos*: Eustochiumhoz a szüzességéről. 22. levél. In: *Uő*: „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni”. A keresztény életéről, irodalomról és tudományról. Ford., a jegyzeteket és az utószót írta: Adamik Tamás. Bp. 1991. (Harmonia mundi könyvek) 5–41.

5 *Letizia Pellegrini*: La predicazione come strumento di accusa. In: Girolamo Savonarola. L'uomo e il frate. Atti del XXXV Convegno storico internazionale. Todi, 11–14 ottobre 1998. Spoleto, 1999. 161–189.

rös cipőit, a méregdrága brokátot és damasztot, valamint a szépítőszereket, illatszereket: a női cicomát. A luxuskritikát kiterjesztették a városi lét minden elemére: elítélték a paloták, a berendezési tárgyak luxusát, az evés-ivással való pazarlást is. Isten haragjával fenyegettek művének felülbírálata miatt, az apostoli tanítás és a bibliai parancsolatok megszegését látták a fényűzésben. A luxusel- lenes prédikáció eredményét azonnal ellenőrizendő, minden beszéd végén láng- ra gyújtották a „hiúságok máglyáit”, ahova az emberek összehordták a drága ruhákat, a díszes főkötőket, a póthajakat és a hajfonatokat, a kártyákat, a kocká- kat, a sakkasztalokat, a „bujaságra ingerlő” festményeket, az erkölcstelennek tartott könyveket – egyszóval a fényűző élet minden kellékét. A kisebb vagyont jelentő ruhák, ékszerek, festmények vagy kéziratok megsemmisítését a prédiká- torok nem tekintették pazarlásnak: az evangéliumi példabeszéd nyomán azt ta- nították, hogy az ilyen vagyton nem más, mint a Krisztust elérülő Júdás ördögi alamizsnája, amit csak a lángok tisztíthatnak meg a bűntől. Nem elég csak tar- tózkodni ezektől a „hiábavalóságoktól”, mivel az emberi lélek esendő – az egye- dülvi orvosság a hiúság eszközeinek elégetése volt. A máglya alternatívát kínált az igazságszolgáltatásra: Isten küldöttjének sikerét jelentette a bűnök elleni harcban. Amikor a prédikátor elérte a kellő hatást, a keresztet magasba emel- te, megszólaltak a harsonák, fellobbant a tűz. A hallgatóság „*Gesù, miseri- cordia*” (Jézus, kegyelmezz!) kiáltással Istent dicsőítette. A beszéd végén a szer- zetekesek a „*La pace sia con voi*” (Béke legyen veletek!) zárómondatával elbocsá- tották a tömeget. Ezután került sor a körmenetre, az áldozásra és az általános megbékélésre.

A „hiúságok máglyái”

A tűznek kiemelt szerepe volt a középkorban: egyrészt jelentette a Pokol tüzét, amely mindazokra várt, akik vétkeznek; jelképezte a testi vágyat, a bujaságot, ugyanakkor szimbolizálta a megtisztulást, vagyis a Purgatóriumot is. Az égetés, mint a megsemmisítés örökérvényű formája mindig purifikációs célokat szolgált: a képprombolás (726–843) során a könyvek elégetése a bálványimádás bűnét, a IX. Gergely által létrehozott *Inquisitores haereticae pravitatis* (1232) intézménye az eretnek tanokat volt hivatott kiirtani. Az inkvizícióban a domonkosok mellett a ferencesek is részt vettek, így a koldulórendek képviselői kellő tapasztalattal rendelkeztek a máglyahalállal kapcsolatban. E kontextusba illeszkedtek az obszervánsok által feltalált és elterjesztett „hiúságok máglyái” is, amelyek a 15. századi városi fényűzés-ellenes prédikációk záróaktusát és csúcspontját je- lentették.⁶

6 *Thomas M. Izbicki*: Pyres of Vanities: Mendicant Preaching on Vanity of Women and Its Lay Audience. In: *De Ore Domini: Preacher and Word in the Middle Ages*. Ed. Th. L. Amos–E. A. Green–B. M. Kienzle. Michigan, 1989. 211–235.

A korszak legjelesebb prédikátorai közül a ferences Sienai Bernardint (1380–1444)⁷ tekinthetjük a luxusellenes fellépések elindítójának.⁸ A prédikátor 1425 szeptemberében érkezett Perugiába Antonio Correr (†1445) pápai legátus és a város vezetésének hívására.⁹ Bernardin fellépésének emlékét őrzi az 1425. november 4-i „*Statuta Sancti Bernardini*”,¹⁰ amelyet Correr mellett egy priorokból, jogtudósokból álló testület készített, valószínűleg a városban szintén jelen lévő – a magyar történelemből leginkább az 1456-os nándorfehérvári diadal kapcsán ismert – Kapisztrán János (1386–1456), Sienai Bernardin tanítványa és társa közreműködésével. Már maga a statútum megszületése is mutatja a város erkölcsi megújulásra való hajlandóságát; a prédikáció sikerét pedig a „hiúságok máglyáján” füstté váló, Graziani krónikája szerint több ezer forint értékű luxuscikk – arcfestékek, parókák, fejdíszek, „parázna viseletek”, valamint kártya, kocka, sakkasztal – jelezte.¹¹ Bernardin 1427-ben, a sienai prédikációi során úgy em-

7 *Karl Hefele*: Der heilige Bernhardin von Siena und die franziskanische Wanderpredigt in Italien während des XV. Jahrhundert. Freiburg, 1912.; *Bernhard Stasiewski*: Der heilige Bernardin von Siena. Münster, i. W., 1931.; *P. Vittorino Fachinetti*: San Bernardino da Siena mistico sole del secolo XV. Milano, 1933.; *Piero Bargellini*: San Bernardino da Siena. Brescia, 1933.; *Iris Origo*: The World of San Bernardino. New York, 1962.; Konferenciakötetek: Bernardino predicatore nella società del suo tempo. Atti del Convegno del Centro di Studi sulla spiritualità medievale. 9–12 ottobre 1975. Todi, 1976.; Atti del Convegno Storico Bernardiniano in occasione del VI Centenario della nascita di san Bernardino da Siena. L'Aquila, 7–9 maggio. L'Aquila, 1982.

8 Bár már a 13. században is gyulladtak máglyák: az 1296. évi comói statútum kimondja, hogy aki „játékbárlangot” tart, el kell égetnie „tabulerii et dischi et banche et tabule”. Liber Statutorum Communis Novocomi. A cura di A. Ceruti. In: Monumenta Historiae Patriae. XVI. Leges Municipales. II/1. Torino, 1876. col. 161. (cap. 142.), idézi: *Alessandra Rizzi*: Il gioco fra norma laica e proibizione religiosa: l'azione dei predicatori fra Tre e Quattrocento. In: Gioco e giustizia nell'Italia di Commune. A cura di Gherardo Ortalli. Treviso–Roma, 1993. 178.

9 *Eugène Deprez*: L'azione di S. Bernardino da Siena nella città di Perugia. Bollettino della Deputazione di storia patria per l'Umbria 6(1900) 109–115.

10 *Antonio Fantozzi*: Documenta Perusina de S. Bernardino senesi. Archivum Franciscanum Historicum 15(1922) 108–129., 406–470.; *Ottokar Bonmann*: Problemi critici riguardo ai cosiddetti „Statuta Bernardiniana” di Perugia (1425–1426). Studi francescani 62(1965) 278–302.

11 „Alli 23 de setembre, in domenica, ce fu alla ditta predica, per quanto se iudicava o stimava, più di 3000 persone. El predicare suo si era la Sacra Scriptura, reprimendo le persone d'ogni vizio e peccato, et insegnando el vivere cristiano: poi comenzò a reprimere le donne delli strisci e concime del viso, delli capilli posticcie contrafatti, et de ogni lasciva portatura; et similmente li homini de' tavolieri, carti, dadi et facce contrafatte et simil cose brieve incante; de modo che infra 15 di le donne mandarono tutti li capilli posticci, balzi da scuffie, e tutti li loro concimi nel convento di Santo Francesco; et similmente li homini ce mandaro dadi, carte, tavolieri et simil cose, che fuoro un gran numero de some. Et a di 29 de ottobre el ditto frate Berardino fece recare tutte le ditte cose diaboliche in piazza, et li fece fare como uno castello de legniam fra la fonte de piazza e il vescovato, nel quale ce mise tutte le preditte cose, et poi ci fece attaccare el fuoco la dominica, che fu a di 30 del ditto, cioè ditta che fu la predica; et fu sì grande fuoco che non se poria dire nè acontare; et nel ditto fuoco se arseno cose de grandissima valuta, et fu sì gran furia de homini e donne per scancarse dal ditto fuoco, che stette a pericolo de perirce de le gente, si non fusse stato lo aiutorio grande delli cittadini. Et alla ditta predica ce fu uno numero infinito de persone.” *Graziani*: Cronaca della città di Perugia dal 1309 al 1491. A cura di Ariodante Fabretti. Archivio Storico Italiano 16(1850) 313–314.

lékezett Perugiára, mint ahol a nők összes „hiú” viseletét, az általa feleslegesnek tartott ékszereket, kiegészítőket „7 rakomány hamis haját és fejdísz”, valamint a bűnre csábító ünnepeket, „buja” táncokat sikerült megsemmisíteni és megszüntetni;¹² sőt a szerencsejátékok mellett a „gioco dei sassi” kődobálás, fából készült fegyverekkel küzdő játékát is elítélték, sőt be is tiltották. A bikaviadalok és a március 1-jén tartandó jegyesek versenyének költségét pedig a város védőszentje, Szent Herkules tiszteletére gyűjtendő viaszgyertyákra fordították.¹³

Láthatjuk, hogy már a századvégi Firenzében fanatikusan máglyákat lobbantó *frataccio*, Girolamo Savonarola (1452–1498) előtt közel hetven évvel, Itália egy másik városában egy népi ünnepet vallásos célok megvalósítására alakítottak át. A történelemben megfigyelhetjük az ünnepek periodikus módosulásait: az ókori téli napéjegyenlőség ünnepét (december 25.) a keresztény egyház Krisztus születésnapjává formálta, majd a liturgikus ünnepeket a reneszánsz vídám farsangokká változtatta (Keresztelő Szent János vigíliája/Szent Iván-éj). E körforgás alapján váltak a 15. században a karneválok Istennek szentelt körmenetekké: Burke szavait idézve, a Farsang világával szemben megteremtették a Bőjt diadalát.¹⁴ A „hiúságok máglyáival” végződő processziók azonban Ciappelli szerint inkább krisztianizált karneválok voltak, ahol az ünnep alapelemei érintetlenek maradtak, csak rítusai változtak meg az új kontextus keretei között.¹⁵ A népi ünnep reformja elsődlegesen purifikációs célt szolgált; megszüntetni,

12 „Elli è tanta differenza da voi e’ Perugini, quanta è dal cielo alla terra. O donne, io feci là una predica delle vanità loro, che vi feci una cosa là oltre che non feci qui; che sette some di capelli loro e dei loro magagnani [...] avete voi vedute delle sacca della bombagia? Così furo quelle sette sacca; ma elli vi fu una bella scelta che fu stimata parecchie migliaia di fiorini, e tutte quasi le loro vanità so’ levate via. Della battaglia che vi si faceva, che era cosa tanto sterminata e grande faccenda, ora ella è levata via con pena grandissima. Anco de’ balli che essi facevano a certa festa, anco so’ levati via. El biastemiare Idio tanto bruttamente et i santi, anco l’hanno levato via, e sapete che quella città di questo era più infetta che niun’altra; e come era più brutta, così è ora più netta, con perseverenzia, però che hanno poste gravissime pene.” *Prediche volgari sul Campo di Siena 1427. I–II. A cura di Carlo Delcorno. Milano, 1989., I. 349-től, XIV. pr.*

13 „Alli 24 de febraio [1426] fu portato santo Ercolano a santo Domenico, come è consueto, con tutti li religiosi in processione senza cera, cioè senza facole; et li Priori e Camorlenghi e Conservatori e Massari tutti andaro al lume con le facole, alla solita usanza, perfino a san Domenico, et li lassaro tutte le ditte facole, le quale le coglieva Baglione de Fortera, Vico de Baldo e Nicolò de Martino, li quali erano officiali fatti sopra la fabrica e concime de san Lorenzo; et li ce fu sribuito fiorini 50, che avea del Comuno la compagna del Sasso per lo gioco, et quelli del maggio et a quelli de Monte Luce; sì che fu interlassata la festa delli giuochi e del ballare, et per la predica de fr. Berardino se lassò el ballare nella festa de santo Ercolano, che non se ballò.” *Translatio librarum Cla ludis ad ceram imaginis beati Herculani (1426. febr. 20.). Ld. A. Fantozzi: i. m. 130–131.*

14 *Peter Burke: Népi kultúra a kora újkori Európában. Bp. 1991. 245–285.*

15 *Giovanni Ciappelli: Il carnevale del Savonarola. In: Studi savonaroliani verso il V centenario. A cura di Gian Carlo Garfagnini. Firenze, 1996. 47–59.; és Uő: I bruciamenti delle vanità e la transizione verso un nuovo ordine carnevalesco. In: Savonarole. Enjeux, débats, questions. Actes du Colloque International (Paris, 25–26–27 janvier 1996). Réunis par A. Fontes–J.-L. Fournel–M. Plaisance. Paris, 1997. 133–149. (56.)*

illetve módosítani mindazt, amit „keresztényietlennek” találtak: a ruhacserét (a papnak öltözött világiak kigúnyolták az egyházi hierarchiát), az álarcokat, a kártyázást (az ördög bibliája), a táncot, az aszkézissel szemben álló eszem-iszomot. A változtatás erkölcsi okok miatt is szükséges volt, hiszen a karneválok alkalmat teremtettek a bűnre, másrészt csak idő- és pénzpocsékolást jelentettek Isten embereinek szemében. Az obszerváns prédikátorok azonban nem érték be egyszerű módosításokkal: a karnevált lezáró farsangi *capanuccio*n (máglyán) elégő *Carnasciale* (Karnevál-figura) helyett a „hiúságok máglyáin” megsemmisítették a bűn minden kellékét, (a szerintük) az erkölcsi hanyatlást tükröző luxuscikkeket.

Sienai Bernardin után, 1427-ben Alberto da Sarteano (1385–1450)¹⁶ ferences obszerváns szerzetes prédikált Perugiában szintén a játékok és viadalok ellen, mint azt megtudjuk ismét Graziani krónikájából.¹⁷ Ez évben Bernardin másodsorra prédikált szülővárosában (1424 után), főként a nők hiúsága ellen, amelynek hatására a május 23-án fellobbanó máglyánál mintegy 25 000-en (!) voltak jelen, s 500–2000 forint értékű luxuscikket semmisítették meg.¹⁸

1429-ben Guardia Greli városában Kapisztrán János¹⁹ hatalmas tömeg előtt prédikált az ördög mesterkedései (*diabolus, ludorum inventor*), azaz a szerencsejátékok, valamint a női hiúság ellen. Egyszer elé hoztak egy megszállott aszszonyt, és kérték, hogy szabadítsa meg a gonosztól. Kapisztrán imádkozott, majd felszólította a sátánt, hogy távozzon az asszonyból, mire a nő egy hosszú és fekete gilisztát köpött ki, amely azonnal fekete kockává változott. Kapisztrán a kockát cellája ablakában felakasztotta. A városból való távozása előtt a kártyákat, kockákat, álarcokat, a női parókákat, piperét és hasonlókat összehordatta és a

16 *Benedetto Neri*: La vita e i tempi del beato Alberto da Sarteano. Firenze, 1902.; *Francesco Bicellari*: Un francescano umanista: Alberto da Sarteano. Firenze, 1942.

17 „A queste tempe [nell'aprile del 1427] sempre se predicò a santo Francesco nella spiazza [piazza, hodie spiazzo] de fuori, et predicò fr. Alberto [da Sarteano] della Observanza, per fina alla Pasqua rosata, e fece gran frutto, et retenne che non se fecero bataglie, che ce fu fatto grande sforzo per arfarle, quale se lassaro per le prediche de fr. Berardino.” *Graziani*: i. m. 323–324.

18 „Questa è la predica de la vanità del mondo e massime ne le donne”. In: *Le prediche volgari*. I–II. Pubblicate dal P. C. Cannarozzi. Firenze, 1958., II. 82–98. A *Historiae Senensis continuatio* per Franciscum Thomasiū említése szerint a prédikációkon 40 000 ember vett részt (*Ludovicus Antonius Muratorius*: *Rerum Italicarum Scriptorum*. XX. Mediolani, 1731. 24–25.).

19 *Johannes Hofer*: *Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche*. Innsbruck–Wien–München, 1936.; Olasz ford. *Giacomo di Fabio*: Giovanni da Capestrano. Una vita spesa nella lotta per la riforma della Chiesa. L'Aquila, 1955.; *Ottokar Bonmann* átdolgozásában, két kötetben: *Johannes Hofer*: *Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche*. I–II. Roma–Heidelberg, 1964–1965. (Bibliotheca Franciscana 1–2.) (Az idézetek az olasz fordításból származnak.); *Bölcskey Ödön*: *Capistránói szent János élete és kora*. I–III. Székesfehérvár, 1923–1924. Konferenciakötetek: San Giovanni da Capestrano: Un bilancio storiografico. Atti del Convegno storico internazionale. Capestrano, 15–16 maggio 1998. A cura di E. Pásztor. L'Aquila, 1999.; *Ideali di perfezione ed esperienze di riforma in S. Giovanni da Capestrano*. Convegno storico, Capestrano, 1–2 dicembre 2001. L'Aquila, 2003.

kockával együtt elégettette.²⁰ Ezt az esetet 1453-ban, boroszlói prédikációjában is elmesélte, kiegészítve egy másik történettel, amely Itália egy más városában történt, ahol Varese leírása szerint „az ördög nagyobb megszegényítésére a játékszereket elégette, az ördög hitvány képét egy papírra festtette és az égő halom tetejére rakatta, azonban a lángok a képet a levegőbe repítették, mire Kapisztrán így szólt: »A mi Urunk, Jézus Krisztus nevében megparancsolom neked, hogy arra a helyre, ahonnan eljöttél, sietve térj vissza, késelem nélkül!«²¹ Az ördög képmása visszaesett a tűzbe és elégett.

Kapisztrán Itália után 1451-től a német területeken folytatta a női hiúság és a szerencsejátékok elleni támadását.²² Bécsben az 1451. év böjti időszakában tartott prédikációk alkalmával is sor került a máglyára, ahol maga a királynő dobta elsőként sakkjátékát és hajdíszt a tűzbe.²³ Ezzel ellentétes eset történt 1493-ban Bolognában, ahol a város fejedelme, Giovanni Bentivoglio a lázadástól való féltelmében Savonarolát prédikációjának abbahagyására kötelezte, mert a szerzetes hevesen bírálta a herceg feleségének, Ginevrának fényűző viseletét.²⁴

Visszatérve Kapisztrán bécsi prédikációjához, valószínűleg egy héttel az említett máglya után, a Mária Magdolnáról szóló prédikációkat követően is sor került a

20 „Nam ibi divo Joanne, cum magna populorum circumstantium frequentia praedicante, illata est ei quaedam mulier, multo tempore a daemone vexata et oppressa; pro cuius liberatione cum orationem devotissimam effudisset, in Christi virtute daemoni mandavit, ut ab illa exiret, et obsessae foeminae, ut spueret; quae cum lumbricam nudam nigram et longam expuisset, statim conversa est in materiam quamdam quadram, ad instar magni taxilli nigri. At Dei servus sciens daemonem esse, nasitergio alligans, extra cellae fenestram suspendit. Cumque tandem abire vellet, vanitatesque illius populi comburere decrevisset, cartas scilicet, tabularia, taxillos, larvas, fucosque capillos mulierum et his similia, ex quibus spectaculum magnum paratum erat.” *Acta Sanctorum Octobris. Ex Latinis et Graecis aliarumque gentium monumentis servata primigenia veterum Scriptorum phrasi collecta, digesta commentariisque et observationibus illustrata a Josepho Van Hecke–B. Bossue–V. van Buck–E. Carpentier. X. Parisiis–Romae, 1869. Oct. X. 452.; és Vita et gesta beati Johannis de Capistrano. Budae, 1523. 21.*

21 „Tanto fervore et clamorosi vocibus contra aleatores et alios lutores exclamabat, quod quasi in omnibus civitatibus, in quibus praedicabat, congregabantur omnia tabularia, cartulae, schachi, et aliorum ludorum inventiones, quibus congregatis et in cumulum reductis, iudebat Pater sanctus igne succendi in praesentia universi populi, ut sic diabolus, ludorum inventor confundere-
rentur, Deus glorificaretur, et homines a ludis arcerentur. Et quia hujusmodi actus Deo erat gratissimus, placuit majestati suae quaedam mirabilia in ipso actu demonstrare. In quadam civitate Italiae dum praemissa ludorum instrumenta urerentur ad majorem diaboli confusione-
nem, quaedam turpissima daemonis imago, cartae papyreae depicta [...] »In virtute Domini nostro Jesu Christi praecipio tibi, ut ad locum, a quo recessisti, festine revertaris: non sit mora!«”. *Acta Sanctorum i. m. Oct. X. 497.*

22 „in ampla Germaniae civitate petulanti viro, lascivaeque mulieri indubitatissimum est contigisse. Nam cum alter ab execranda ludi cupiditate disserteret, praecipua scelera quaedam oriri solere, ferens aegre durum sibi seniore (nam totus in ludis mersus erat, detestando seniore) negat penitus, tot capitalia crimina ludo posse oriri, neque propterea libidinem animi sui velle minuere, cum sit ludere vitae solatium et ingenii acumen. Altera vero, dum mulierum nativos et adulterinos intelligeret fucos damnari, insana mente garriens, veritati officiosa detrahit.” *Acta Sanctorum i. m. Oct. X. 490.*

23 *J. Hofer: i. m. (1955) 356–357.*

24 *M. Maragi: I cinquecento anni del Monte di Bologna. Bologna, 1973. 31.*

„világ hívságainak” megsemmisítésére, miképpen „Itáliában is, ahol az ezekhez hasonló dolgokból legalább 20 000 dukát értéket elégettek.”²⁵ 1454-ben – Glassberger krónikája szerint²⁶ – még a luxushintókat, az éjszakai kicsapongás és a bujaság, párázóság fő kellékeit is lángra vettette. Sienai Bernardin is felgyújtatta a bordélyházakat 1427-ben, Viterbóban, a máglyán égő női cicomák és játékok mellett.²⁷

1452-ben Drezdában a nők levágták hajfonataikat, és egyéb díszekkel együtt átadták Kapisztránnak, aki ezeket a kártyákkal, kockákkal együtt a lángok közé dobta.²⁸ Ez év júliusában Nürnbergben a sakkokkal, kockákkal együtt égtek el a főkötők és a csőrös cipők is. Massonio leírása szerint hatvan szekér fényűző ruhát égettek el;²⁹ Kapisztrán biográfusa, Nicolao de Fara pedig ekkora értéket egész Itáliában nem látott.³⁰ Müllner krónikájában feljegyezte, hogy Szent Lőrinc napján 76 szánt, 3640 ostáblát, 40 000 kockát és sok kártyát égettek el a vásártéren.³¹ Arnstadtban az összegyűjtött „hiábavalóságok” alatt maga Kapisztrán gyűjtötte meg a tüzet.³² Erfurtban, a város krónikása „furcsa szokás-

25 *Moriz Bermann*: Alt- und Neu-Wien. Geschichte der Kaiserstadt und ihrer Umgebungen. Wien-Pest-Lepzig, 1880. 581.

26 „Ubi eundem labore ob populi informationem per omnem modum superius Viennae recitatum habuit, multasque curiositates et vanitates mundi tam ludorum quam vehiculorum suis sermonibus exuri fecit, fratre Nicolao Eyffler sermones eius interpretante et plurima miracula operatus est.” *Chronica Fratris Nicolai Glassberger Ordinis Minorum Observantium. Analecta Franciscana* 2(1887) 341.

27 *Cesare Pinzi*: Storia della città di Viterbo. Viterbo, 1899. III. 549-től.

28 „Die in lateinischer Sprache gehaltene Predigt übertrug einer seiner Genossen dem Volke nachher ins Deutsche aber weit mehr als seine feurigen Worte waren die lebhaften Geberden und das Mienenspiel des hageren, hohlaugigen Mönches von einer die Massen tief ergreifenden Wirkung. Brettspiele, Würfel, Karten und Luxusgegenstände ließ er sich bringen, um sie in Haufen zu verbrennen; die Frauen forderte er auf, ihre langen Zöpfe, die Zeichen der Hoffart, abzuschneiden, und übergrab sie gleichfalls den Flammen.” *Otto Richter*: Der Bussprediger Johannes von Capistrano in Dresden und den Nachbarstädten. Drezda, 1883. (Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Topographie Dresdens 4.) 1–5. (2.)

29 *Salvatore Massonio d’Aquila*: Della meravigliosa vita, gloriose attioni et felice passaggio al cielo del B. Giovanni da Capistrano. Venezia, 1627. 251.

30 „Nam cum vidissem, Norimbergae sex magnos currus tabulariis plenos, ad commune forum duci, ubi etiam supra septuaginta vehicula depicta, quibus ab equis hyeme per civitatem traductis, voluptatis causa multo scelera perpetrabantur, etiam igne, spectantibus cunctis, consumpta sunt, prutari per nimia multitudo in tota Italia tot inveniri non posse.” *Acta Sanctorum* i. m. Oct. X. 466.

31 „1452 kam Johannes Capistranus, ein Barfüßermönch und Cardinal, auch der rechten Doctor, der als päpstlicher Missionar Deutschland durchreiste, nach Nürnberg, und predigte das Kreuz wieder die Türken. Er redete lateinisch und ein Bruder seines Ordens erklärte es dem Volk in deutscher Sprache. In seiner Strafpredigt befahl er auch, die Schlitten [...] große Wulsthauben, Brettspiele, Würfel und Karten zu verbrennen. Hierauf wurden am Tage S. Laurentii 76 Schlitten, 3640 Brettspielen, 40000 Würfel und viele Karten auf öffentlichem Markte verbrannt.” *F. F.*: St. Johann von Capistrano in Deutschland. *Der Katholik* 71(1891) I/2. sz. 152. Ezt a jelenetet örökítette meg valószínűleg Hans Schäuffelein, fametszetes. In: *Vita Iohannis Capistrani. Sermones eiusdem*. Augsburg, 1519.

32 *Jürgen Bühring*: Urkunden und Auszüge zur Geschichte Capistranos und des Barfüßerkloster zu Arnstadt. *Alt-Arnstadt* 3(1906) 89.

ként³³ említette a luxuscikkek elégetését: itt Sienai Bernardin ereklyéinek felmutatása alatt gyűjtötték össze a vámház melletti téren a „hiúságokat”, és forrásaink szerint a záróprédikáción 60 000 ember előtt került sor a máglyára.³⁴ Halléban, 1452 októberében a hit erényének hét minőségéről tartott prédikációja indikálta a fényűzési cikkek elégetését.³⁵ Magdeburgban pedig a Tízparancsolat megtartására szólította fel hallgatóit, és a nép, hogy megszentelje azt a napot, a sakkjátékokat, kockákat a piacra hordta és elégette;³⁶ sőt a nők még a szövetek kikészítéséhez szükséges munkaeszközeiket is átadták.³⁷ Kapisztrán lipcsei tevékenységének sikerét mutatja, hogy prédikációját követően megsemmisítették a játékszereket és a luxuscikkeket;³⁸ a városi hatóság pedig távozása után rendeletileg tiltotta be a hegyes cipők viselését, valamint a pékeknek tánc és közös sörözés rendezését.³⁹ Lipcsében az 1452-es rendelet jelzi a luxus- és fényűzésellenes törvénykezés kezdetét. Ez a rendelkezés kifejezetten kimondta, hogy „Kapisztrán János atya és más prédikátorok akaratából”⁴⁰ adták ki.

33 „Ugyanennek a jámbor atyának különös szokása volt, hogyha valamely városba jött és ott prédikált, megparancsolta, hogy az ostáblákat és a kockákat, ami csak van a városban, adják át. Erfurt városában egy nagy rakás kockajátékokat és asztalokat, mivel a kockajátékok ezen állottak, adtak át. Azután meghagyta az asszonyoknak, hogy a nagy hajfonatokat (Zopf) adják át neki és Isten kedvéért mondjanak le a fényűzési cikkekről, és azokat is adják át neki. Erre néhány erényes asszony levágta hajfonatait, és őszinte alázatossággal átadták neki.” *Annales Erfurtenses Germanici ab anno MCCCXL. usque ad annum MCCCLXVIII. jussu Hartungi Kammermeisteri consuli Erfurt.* In: *Johannes Burchardus Menckenius: Scriptorum Rerum Germanicarum.* III. Lipsiae, 1730. 1215–1217.

34 Johannes Regularis Chroniconja (*Lucas Wadding: Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco institutorum.* XII. (1448–1456). Firenze, 1932. 141.) beszél a 60 000 főről, míg Kammermeister már 100 000-t említ. *J. Hofer: i. m.* (1965) II. 168.

35 „Obediant ergo taxillatores, salcatores et lutores et tabularia cum taxillis, similiter et muliercule plectas crinium e loccos ad comburendum apportent”. *J. Hofer: i. m.* (1955) 482.

36 *Amandus Hermann: Capistranus Triumphans, seu Historia Fundamentalis de Sancto Joanne Capistrano, Ordinis Minorum Insigni Regularis Observantiae Propagatore.* Coloniae, 1700. 423. „Johannes Capistranus, der andechtiger vater gnant, barfusen Ordens, schickte Nicolaus der V. (MCCCCLI) wider di laster czu predigen [...] lies Kartenspiel, worfel, bretspiel, frauen schure, kokilseecke etc. vorbrennen”. *Excerpta Saxonica, Misnica et Thuringiaca ex Monachi Pirnensis [...].* In: *Johannes Burchardus Menckenius: Scriptorum Rerum Germanicarum.* II. Lipsiae, 1728. 1518.

37 *J. Hofer: i. m.* (1955) 483.

38 „Er predigte die Abfehr von aller Weltlust und verfluchte den Luxus, die Trunksucht, die Spielwut, den Ehebruch. [...] Wie in anderen Stadten, so soll auch in Leipzig das zerknischte Volf Spielkarten und Würfel, Schach- und Bretspiele in die Flammen geworfen haben: ludorum levitates et solatorum turpitudines morumque anfractus in nobis prorsus enervavit”. *Ernst Kroker: Leipziger Kleiderordnungen.* Leipzig, 1912. (Mitteilungen der deutschen Gesellschaft zur Erforschung vaterländischer Sprache und Altertümer in Leipzig) 23.

39 „Der Rat erließ am 22. Dezember ein Verbot gegen die dem Bußprediger verhaßten spitzen Schuhe und untersagte den Backern die Veranstaltung eines Tanzes und gemeinen Bieres.” *O. Richter: i. m.* 4. Ld. még: *Urkundenbuch der Stadt Leipzig.* I. Hrsg. K. Fr. von Posern-Klett. Leipzig, 1968. (Codex Diplomaticus Saxoniae Regiae II/VIII.) 237.; *L. C. Eisenbart: i. m.*

40 „Man mag im übrigen über Capistrans Tätigkeit urteilen wie man will, daran ist nicht zu zweifeln, daß er durch seine Predigten auch in Leipzig den ersten Anstoß dazu gegeben hat, das der Rat gewisse Ansartungen in der Tracht und Lebensweise seiner Bürger einzuschränken ver-

1454-ben Augsburgban prédikációi alatt a nőket és férfiakat szigorúan kétváltasztotta, Sienai Bernardin ereklyéivel gyógyított, majd ezután következett a játékok és más „hiábavalóságok” megsemmisítése: 3-4 luxushintó, 1500 sakk és 60–70 szán vált a lángok martalékává.⁴¹ Az év végén, Frankfurtban a *Chronik der Bischöfe von Speyrer* szerint az elégetett kocka- és kártyajátékok között egy értékes ezüstasztal is megsemmisült.⁴² Kapisztrán a játékokon és a cicomákon túl az eretnek tanokat tartalmazó könyveket is elégette,⁴³ mint tette azt Pál apostol is Efézusban az „ördögi mesterségeket gyakorló” zsidók és a görögök könyveivel (ApCsel 19,19.). Nem kétséges, hogy minden, a katolikus hittal ellenkező dolog, tanítás vagy személy kiirtása volt a fő cél (Kapisztránt kegyetlen inkvizítorként, a zsidók és az eretnekek kíméletet nem ismerő bírójaként tartották számon).

Kapisztrán János valamennyi bűnbánati prédikációját máglyák követték, s az ikonográfia is sokszor ezzel az eseménnyel összefüggésben ábrázolja. Thomas Burgkmair 1490-es években készült portréján a prédikátor még attribútumok (feszület, keresztes zászló, a Bernardin-féle sugárzó nap YHS monogrammal) nélkül jelent meg, de a bambergi prédikációt idéző, ismeretlen művésztől származó (egykor Sebald Poppnak tulajdonított) festményen Kapisztrán előtt, a nők és a férfiak szétválasztott sorai között már fellángolt az eddigi leírásokhoz képest meglepően kicsi „hiúságok máglyája”. Az 1519-ben, Augsburgban kiadott

suchte. Es ist zwar die Vermutung ausgesprochen worden, es möge in den Sächsischen Städten schon von der Mitte des 15. Jahrhunderts vereinzelte Kleiderordnungen gegeben haben, aber durch Zeugnisse läßt sich diese Vermutung wohl nicht stützen, ja der Umstand, daß der Leipziger Rat 1452 sein erstes kleines Verbot ausdrücklich mit den Predigten Capistrans rechtfertigt, spricht dagegen. Das Verbot der Schnabelschuhe und des Bäckertanzes scheint wirklich in Leipzig der erste Schritt auf dem fast unabsehbar langen Wege der Kleiderordnungen gewesen zu sein. Nachdem aber dieser Weg einmal betreten war, wurde er rasch weiter begangen.” *E. Kroker*: i. m. 26.; *L. Bartsch*: Die sächsischen Kleiderordnungen unter Bezugnahme auf Freiburger Verhältnisse. Freiberg, 1883. (Mitteilungen vom Freiburger Altertumsverein 20.)

41 „Anno 1454. prediget pruder Johann de Capistrano parfußer orden hie auff dem fronhoff am morgen umb die sechsten stund und hett meß darvor auff seinem predigstul, den hett man im auff gemacht und tet das acht tag an ainander. Und die mann mussten all an ain ort sitzen und die frawen an dem andern ort und nach tisch gein aubent bestrich er all kranck leutt auch auff dem hof mit sant Bernharts hailgtumb. Man verprannt auch auff dem fronhoff vil schlitten und spilbreter und Kartenspiel ain grossen hauffen; auch wurden vor vier stat tor die bruggen gewelbt.” *Chronic von der Gründung der Stadt Augsburg bis zum Jahre 1469*. In: *Die Chroniken der schwäbischen Städte*. Augsburg. I. Göttingen, 1965. (Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert IV.) 325.

42 „Er liß auch die Brettspiel und Kartenspiel off einen Tag alle zu Frankfurt verbrennen. Es war auch gar ein köstlich Spielbrett, das war eitel (rein) silbern, war wol 100 Guld. werth, und ein Kartenspiel, 8 Guld. werth, das muß auch herfür, und ließ es mit den andern verbrennen mitten uff dem Platz zu Frankfurt.” St. Johann von Capistrano in Deutschland i. m. 150–151. A „hiúságok máglyáját” leíró Speyrer Chronik: *F. J. Mone*: Quellensammlung zur badischen Landesgeschichte. I. Karlsruhe, 1848. 396. és Frankfurter Chroniken und annalistische Aufzeichnungen des Mittelalters. Bearb. Dr. F. Froning. Frankfurt a. M., 1884. (Quellen zur Frankfurter Geschichte I.) 59., 101., 159.; *J. Hofer*: i. m. (1965) II. 307.

43 1437. szept. 10. Velence, Kapisztrán levele IV. Jenő pápának: „Incipit: Pridie Vestrae Sanctitati succinto sermone scribebam de speculo simplicium animarum”. Kiadatlan, eredetijét ld. Capestranói ferences konvent könyvtára, XIX. kódex, f. 20^a.

Vita Iohannis Capistrani Hans Schäuffeleinnek tulajdonított metszetén Kapisztrán prédikál, kezével a máglyára mutat, ahol éppen játékeszközöket és más „hiúságokat” vetnek a tűzre. Matheus Raderus *Bavaria Sancta* című munkájában Kapisztránt a keresztes hadak vezéréként, zászlóval a kezében láthatjuk, amint egy máglya mellett áll, ahol kártyák és játékok égnek, amelyet a kép alatt olvasható verssorok is hangsúlyoznak.⁴⁴ Roberto Rusconi szerint ez az ábrázolásmód egy hagyományos vándorprédikátor-képet állít elénk, ahol a „hiúságok máglyái” a végítélet közelségét alátámasztó, bűnbánati aktust jelentették.⁴⁵

A domonkos Girolamo Savonarola⁴⁶ 1497-ben és 1498-ban fellobbanó máglyái a reneszánsz városi élet megváltozását szimbolizálták: Lorenzo de' Medici tavaszünnepei helyett savonaroliánus karneválok következtek. Savonarola számára Firenze *Új Jeruzsálem* volt, amelyben a keresztény előírások megvalósulása érdekében általános (politikai-társadalmi-gazdasági-morális) reformot akart végrehajtani.⁴⁷ Erkölsreformjának egyik alapvető része volt a női fényűzés és

44 „Hic Francisce tuus miles: tua Signa per orbem / Nominis ingenti cum pietate tulit.
Hunc inter promachos sine telo tela repressit, / Et Cruce percussit signa inimica Crucis.
Alea damnata est flammis, talusque, latroque / Totaque chartarum plaustra cremata focis.
Si purgare juvat monstris feralibus Orbem / Mitte Capistranum, Cerberus ipse tremet.” *Bölcskey*
Ö.: i. m. II. 707.

45 *Roberto Rusconi*: Giovanni da Capestrano: Iconografia di un predicatore nell'Europa del '400. In: Predicazione francescana e società veneta nel Quattrocento: committenza, ascolto, ricezione. Atti del II convegno internazionale di studi francescani. Padova, 1995. 25–53. Kapisztrán ikonográfiájával kapcsolatosan ld. még: *P. Gerlach van's-Hertogenbosch–O. Schmucki*: Johannes von Capestrano. In: Lexikon der christlichen Ikonographie. VII. Ikonographie der Heiligen. Innozenz bis Melchisedech. Schriftl. Karl Georg Kaster. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1974. 90–93.; *Ottokar Bonmann*: Johannes Kapisstran in der figurativen Kunst seiner abruzzesischen Heimat (ein Beitrag zur kapistranischen Ikonographie). *Franziskanische Studien* 52(1970) 334–338.

46 *Pasquale Villari*: La storia di Girolamo Savonarola e de' suoi tempi con l'aiuto di nuovi documenti. I–II. Firenze, 1882.; *Roberto Ridolfi*: Vita di Girolamo Savonarola. Avvertenza di Eugenio Garin, note aggiunte di Armando F. Verde OP. Firenze, 1997.; *Felice Tocco*: Savonarola profeta ribelle. A cura di Fulvio De Giorgi. Genova, 1998.; *Una città e il suo profeta*: Firenze di fronte al Savonarola. A cura di Gian Carlo Garfagnini. Firenze, 2001.; *Girolamo Savonarola da Ferrara all'Europa*. A cura di Gigliola Fragnito–Mario Miegge. Firenze, 2001.; *Konferenciakötetek: Studi savonaroliani verso il V centenario*. A cura di Gian Carlo Garfagnini. Firenze, 1996.; *Girolamo Savonarola. L'uomo e il frate* i. m.

47 „La quale opera benché, in prima (è da sapere) da' sapienti di questo mondo fussi derisa el come impossibile da ogni huomo indicata, perché erano notriti in molte cattive consuetudini lungo tempo, per havere una larga licentia et libertà d'essere inviluppati in tutti è vitii (negli ornamenti et capigliature come fanciulle apparivano, ancora più come publiche meretrice, nel parlare et opere impudichi) et maxime in quel vitio indicibile, cosa abhominevole a dire, giuocatore, golosi, vanagloriosi, lascivi et in molti altri peccati inviluppati, il servo di Dio, dal divino aiuto confortato, in brevissimo spatio di tempo a tal perfectione li condusse, che da ogni huomo devoto et ben disposto fu giudicato che fusse opera di Dio, come il servo di Dio più volte predicando in publico affermò.” *La vita del beato Ieronimo Savonarola*, scritta da un Anonimo del sec. XVI e già attribuita a fra Pacifico Burlamacchi. (= Burlamacchi) A cura del Principe Piero Ginori Conti. Firenze, 1937. „Della conversione de' fanciulli fiorentini et del frutto et opere loro”. 118–129.

ruhaluxus, valamint a gyermekek kicsapongásainak és veszélyes játékaiknak megszüntetése.⁴⁸

Az ifjúság szokásainak megváltoztatása fontos elem volt a karnevál-körmenet átalakulás folyamatában, hiszen a farsang versenyeinek, színjátékainak is ők voltak a főszereplői.⁴⁹ Az 5–16 éves gyerekek konfraternitásait fra Domenico da Pescia vezette. Savonarola megparancsolta nekik: ahhoz, hogy Jézus Krisztus fiai legyenek, tartsák meg Isten és a Szent Egyház parancsolatait, járjanak rendszeresen a prédikációkra, gyónjanak, áldozzanak, ne vegyenek részt pogány előadásokon, egyszerű ruhákat hordjanak, hajukat illendően vágják le, kerüljék a rossz társaságokat és a bűnös dolgokat, a szégyenteljes könyveket, ne menjenek bálókba, zenés ünnepekre, ne folytassanak szerencsejátékokat, különösen ne játsszák a „*gioco dei sassi*”. Savonarola prédikációiban buzdította a gyerekeket, hogy járják végig a várost és tisztítsák meg az ördög kellékeitől, amelyeket „Isten és a Szent Egyház is kiátkozott és megvetett”.⁵⁰ Domenico da Pescia hatására a Signoria a fiatalok viseletéről rendeletet is hozott.⁵¹

A konfraternitások területi alapon szerveződtek, minden negyedben kijelöltek tisztségviselőket az előírások betartatására. A „*paciali*” a békesség fenntartásán őrködtek; az „*ordinatori*” rendelkeztek a templomi ülésrend felett; a „*coretitori*” feladata volt a luxuscikkek és egyéb „felesleges dolgok” összegyűjtése, s a kihágások megbüntetése; az „*elemosinieri*” az alimizsnálkodás feladatát látták el; végül az „*inquisitori*” rendszeres őrjáratot szerveztek a városban, hogy ellen-

48 „E considerato, per la uniformità di tutti e per il maturo loro consiglio et incredibile prontitudine et affetto a questa cosa, ivi essere la mano di Dio, gli ebbe più volte appresso di sè: et esaminato tutto quello che intorno a ciò si poteva, feciono ultimamente una non manco utile et accomodate che bella e copiosa reforma, così circa alla modestia delli abiti et alla osservanzia di tutte le cose morale, massime pertinente a el vero culto et alla vera radice del vivere cristiano, come circa alla creazione tempo et ordine di alcuni loro ministerii et a questo effetto necessarii officii”. Dal commento di Hieronym. Benivieni sopra a piu Sue canzone et sonetti dello amore et della bellezza divina. Impresso in Firenze per S. Antonio Tubini et Lorenzo di Francesco Venetiano et Andrea Ghyr. Da Pistoia. Adì VIII. di Settembre, MCCCC in folio, a carte, c. CXI–CXV: „Canzone del dì dell’Ulivo del 1496.”

49 Richard C. Trexler: Dependence in Context in Renaissance Florence. New York, 1994. 256–326.: „Ritual in Florence: Adolescence and Salvation in the Renaissance”; *Uó*: Public Life in Renaissance Florence. New York, 1980. 474–490.: „The Ritual Revolution: Child Florence.”

50 Iacopo Nardi: Istorie della città di Firenze. I–II. Firenze, 1888., I. 98–99.

51 „L’altra fu, che faceva raunare tutti e fanculli della nobiltta, et fece loro un capo, che fu un frate Domenico da Pescia, el quale era di sancta et semplice vita, et fato loro fare di loro medesimi quatro chustodi, uno per quartiere, e quali andandando fuori, se havessino trovato nessuna fanculla in capelli o con panni troppo schollati, gli facevano romore, se trovavano chi guchasse, toglivano chartte e dadi, et ultimamente fra loro fecono una riforma circha al vestire e tenere tagliati e capelli al orechchio [...] et molti altri provvedimenti, e quali tutti servavano et schritti gli portorno a la signoria, che per provisione facesse”. Bartolomeo Cerretani: Storia Fiorentina. In: Joseph Schnitzer: Quellen und Forschungen zur Geschichte Savonarolas. I–IV. München–Leipzig, 1902–1910., III. 1–105. (38.)

őrizzék, mindenki erkölcsösen él-e.⁵² A korabeli források gyermekek ezreiről beszélnek, akik Savonarolánál áldoztak és jó útra tértek.⁵³ „Jézus Krisztus, városunk Királyának és Szűz Máriának nevében mondjuk neked, hogy hagyd el ezeket a hiúságokat, különben rád jön a kórság!”⁵⁴ – fenyegettek a gyerekek. „A mi fiaink a korábban művelt hiábavalóságok helyett Isten szolgája prédikációinak hatására teszik azt, amit láttok”⁵⁵ – válaszolták a firenzeiek a városukban történeken csodálkozó idegeneknek.

1497-ben⁵⁶ került sor az első „hiúságok máglyájára”. Február 7-én reggel Savonarola misét celebrált, a hallgatóság gyónt és áldozott. Ezután következett a körmenet, ahol a gyermekek fehér ruhában, fejükön rózsakoszorúval, kezükben kereszttel és olívaágakkal énekeltek: „*Viva Iesù Christo Re nostro!*”⁵⁷ (Éljen a mi királyunk, Jézus Krisztus!) Ruháik fehérsége az egyszerűséget és a tisztaságot jelképezte, a kereszt az igaz keresztény életet, az olíva pedig azt, hogy Isten olívaágakkal és a Szentlélekkel világosította meg Firenzét, hogy helyesen cselekedjék.

A menet élén négy angyalruhás fiú után Donatello márvány Jézus-szobrát vitték. A kisded jobb kezével áldást osztott, baljában a töviskoszorút tartotta, valamint átlukasztott kezét mutatta a népnek. A szobrot tartó aranyozott selyembaldachint 12 gyermek vitte, a magasba emelve.⁵⁸ Zsoltárokat és himnuszokat énekeltek, a „*limosinieri*” ezüstvázával kezükben alamizsnát gyűjtöttek a szegé-

52 „volsono e ordinarono, che per ciascuno quartiere si eleggessino a certo tempo e con certo ordine e limitazione alcuni di essi Giovinetti: lo officio de’ quali fussi discorrere per tutta la città [...] investigare dove o si ritenessi giochi o si facessi altra cosa manco che onesta e permessa [...] Quando ancora trovassino per le strade publiche o per le chiese alcune donne o fanciulle impudicamente e fuori della loro debita onestà ornare, dovessino parimente, idest con ogni umilità mansuetudine e reverenzia, ammonirle per parte di Dio et esortarle a deporre per el ben pubblico della città e delle private loro anime simili vanità; recercando ancora le proprie loro case e delli altri nostri cittadini, e confortando ciascuno appresso del quale essi trovassino cose vane lascive o poco alla cristiana professione conveniente, a spogliarsi di tali vanità e maledizione provocatorie della ira di Dio [...] promettendo per parte di Dio, a chi di simile cose spogliare si volessi, molte grazie proprie e peculiarie benedizioni.” Dal commento i. m. 99.

53 *I. Nardi* (i. m. II. 21.) 1300 tizenyolc év alatti gyermekről; *P. Villari* (i. m. CXIII–CXIV.) 4000 hat és kilenc év közötti gyermekről; *Luca Landucci* (Diario Fiorentino dal 1450 al 1516. Firenze, 1983. 125.) 6000 öt, hat és tizenhat év közötti gyermek áldozásáról beszél.

54 „Da parte di Iesù Cristo, Re della nostra città, et della Vergine Maria, ti diciamo che tu deponga et lasci queste vanità, altrimenti ti verrà il morbo!” Burlamacchi 124.

55 „Li nostri figliuoli in luogo di vanità che già facerono, per le predicationi del servo di Dio si sono condotti a far quello che voi vedete”. Burlamacchi 123.

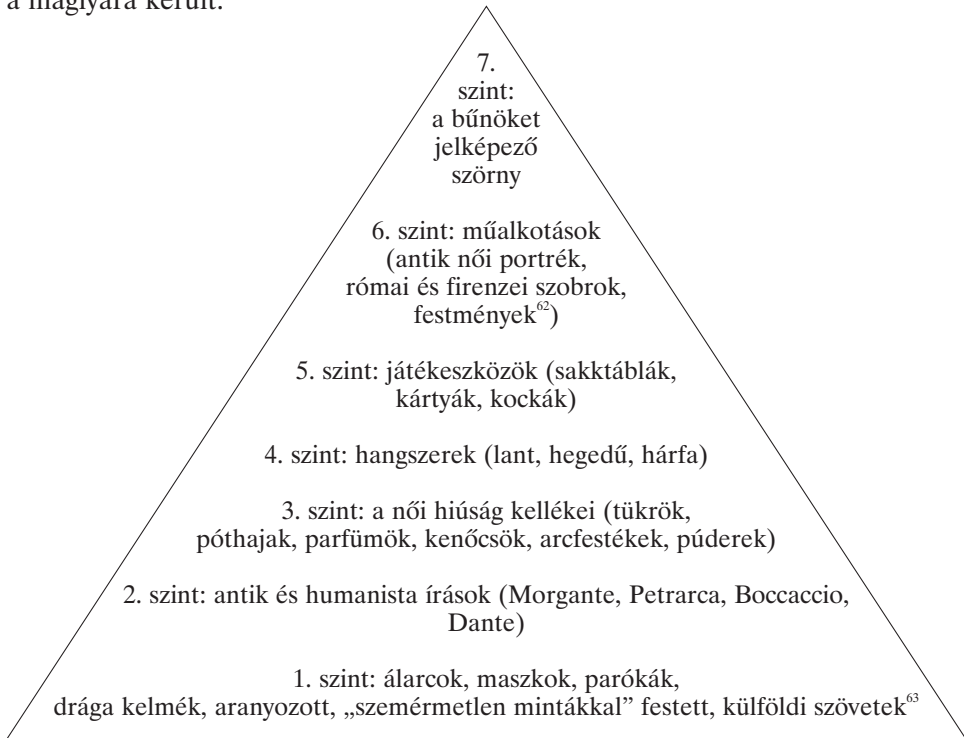
56 A dátumbeli eltérésekre a korabeli firenzei időszámítás ad magyarázatot. *Benivieni* az első máglyát 1496 elejére teszi; *P. Villari* (i. m. Appendice, XXII. doc.) is 1496. febr. 16-ot idéz. *I. Nardi* (i. m. II. 21.) a gyerekek körmenetét 1496 karácsonyára datálja, a máglyát 1497 farsangjára teszi; leírása megegyezik *Benivieni* 1496-ra vonatkozó leírásával. *Roberto Ridolfi* (Vita di Girolamo Savonarola. I–II. Roma, 1952., I. 276. skk. és 332. skk.) 1497 és 1498 februárját említi.

57 Burlamacchi 127.: „Di una processione che fece il servo di Dio.”

58 Burlamacchi 129–135.: „Come fece arder tutte le vanità.”

nyeknek. A harminc firenzei kar magas máglyát a Piazza de' Signorin állították fel, amelynek hét foka a hét főbünt szimbolizálta.⁵⁹

A Cerretani leírásában⁶⁰ felbecsülhetetlen értékekért egy velencei kereskedő 20 000 dukátot ajánlott fel, azonban kérését elutasították, sőt az ő képmása is a máglyára került.⁶¹

Az 1497. évi firenzei első „hiúságok máglyája”

59 „in su la piazza de' Signori un edificio di legname [...] si elevava da terra con otto faccie, colla quale verso la sua cima a modo do piramide restringendosi ascendeva a una altezza di trenta cubiti in circa; et era ciascuna delle dette faccie, nella sua più bassa parte, larga cubiti quindici. Circundavano per tutto questo tale edificio sette quasi gradi l'uno sopra l'altro con pari intervalli distinti, sopra e quali furono non senza grato artificio poste tutte le cose predette”. Dal commento i. m. 102–105.

60 „Et un giorno che fu di charnascale, fra maschi et femine si raunorno piu che X^m tutti vestiti di bianco con croce rosse, dicenddo: viva Cristo, et vennono a due a due in piazza chantando, dove era fatto un trompho in ottagholo a sette gradi, che girava braccia L, in sul quale in vertice era un gran diavolo, di poi v'era su capegli, liute, viole, dolzemeli, dadi, charte, profumi in quantita, spechi, lisci, schachiere, figure pitte di dame et altre cose disoneste, teste di govani, di dame di rilievo et d'ogni altra spetie di vanita superflua e quantita grandde di libri d'amore o d'altre lascivie, e moltissime cose di gran valuta, in modo che fu tenuto di valuta inestimabile, nel qual cappanuccio senddo tutti detti fanculli in sulla ringhiera chantanddo laudde, fu messo fuoco et cosi presente tutto il popolo arsse con non pichola divotione e piacere et dispiacere di molti.” *B. Cerretani*: i. m. 38–39.

Amikor a máglyát meggyújtották, megszólaltak a harsonák, és a megszállott tömeg együtt énekelte a „*Te Deum laudamus*”-t: Benivieni leírása szerint az emberek önként adták át a luxuscikkeket, a játékokat, és ez óriási erkölcsi felvirágzást jelentett a városra.⁶⁴

A körmenetet a megtérés és a böjt időszaka követte. Egy év elteltével azonban a „*Giovinetti*” (ifjak) újra járni kezdték a várost, mert „az emberek hajlamosak megtartóztatni magukat az ételektől és böjtölni, de hajlanak a mi keresztény hitvallásunk szerint káros és tiltott dolgok felé is”.⁶⁵

Természetesen itt más indokokat is figyelembe kell vennünk az emberi gyarlóságon kívül: 1497 márciusában Savonarolát végleg eltították a prédikálás-tól, májusban pedig a pápa kiközösítette. A domonkos szerzetes számára csak egy újabb, a korábbinál grandiózusabb körmenet és máglya jelenthette a folytatást, a firenzei nép „kegyének” további birtoklását. Azonban, miként Bredekamp rámutatott, az 1498-as máglya inkább Savonarola végzetét okozta, kétségbeesett próbálkozás volt csupán a fenyegető politikai reakciók szimbolikus elhárítására. Savonarola máglyája mindannak a tagadása volt, amit a reneszánsz kiteljesített, így az akció eleve magában hordozta önmaga bukását. Nézzük azonban, hogy milyen volt a Frate második firenzei processziója.

1498. február 28-án Savonarola a Santa Maria del Fiorében prédikált,⁶⁶ ahol „rövid idő alatt még több értékes dolgot összegyűjtöttek, mint amennyiről fentebb beszéltünk”.⁶⁷ A mise után a San Marco kolostorából indult a körmenet Firenze főterére. A lakónegyedek szerint kettes sorokban haladó gyerekek misztériumjátékot adtak elő. A „*quartiere di Santo Spirito*” (Szentlélek-negyed) tagjai

61 „dalli quali [a Signoriában] fu reprimato che fu ritratto et posto nella sommità di questo hedifitio in una patente sedia come principe di tutti questi strumenti.” Burlamacchi 129.

62 Burlamacchi (129.) leírásában ez szerepel: „figure scolpite di donne antiche bellissime et in formosità eccellente, romane et fiorentine, da gran maestri di scultura ritratte, come di *Donatello* et simili”. Donatello említése valószínűleg tévedés, mivel néhány oldallal később azt írja, hogy Donatello márványszobrát viszik a körmenet élén.

63 *Horst Bredekamp*: „Renaissancekultur als 'Hölle'”: Savonarolas Verbrennungen der Eitelkeiten. In: *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*. Hrsg. Martin Warnke. München, 1973. 41–64. A tanulmány e piramissal kezd.

64 „con tanta festa iocondità e letizia di tutto el popolo, quanta richiedeva lo incendio di tanti e sì varii instrumenti arte lacci et inganni del diavolo [...] e la espiazione della città di Dio di una sì esecrabile e male per insino a questi tempi in el gremio di Cristo nutrita peste [...] Onde con assai più chiaro suono, insieme con l'altissime voce di tutto el popolo e con la crepitante fiamme, in gloria et onore di Dio confusione et ignominia di Satana e de' suoi membri, ascendendo insino al cielo si estenderono.” Dal commento i. m. 104–105., valamint 99–100.

65 „suole inclinare le mentie degli uomini non solo a digiunare et astenersi da el cibo corporale, ma ancora da tutte le cose illecite e perniziose alla purità della nostra cristiana professione”. Dal commento i. m. 104. „i fanciulli [...] cominciorno di nuovo a purgare la città et trovorno più cose vane et in maggior numero et bellezza”. Burlamacchi 131.

66 „Nel girono dunque del carnoval, la mattina a buon'hora si fece una solenne Comunione d'huomini, donne et fanciulli, parecchi migliaia, per le mani del servo di Dio”. Burlamacchi 130.

67 „raccolsono in brevissimo spatio di tempo ancora più cose e di maggiore estimazione e bellezza, che quelle delle quale noi abbiamo di sopra parlato”. Dal commento i. m. 105.

egy Szentlélek formájú galambbal díszített oltárt vittek. A „*quartiere di Sancto Giovanni Battista*” (Keresztelő Szt. János-negyed) baldachinos tabernákuluma után a „*quartiere di Santa Maria Novella*” (S. Maria Novella-negyed) Szűz Máriát ábrázoló szobra következett. A „*quartiere di Sancta Croce*” (Szent Kereszt-negyed) fiataljai zárták a sort egy arannyal, gyémánttal ékesített feszülettel. A menet litániákat énekelve haladt a via Largán a Ponte di Sancta Trinità-ig, majd a Borgo Santi Iacopo sopra Arno mellett a Ponte Vecchióon a Por Santa Marián a via di Vacchereccian keresztül érte el a Piazza de' Signorit, ahol már készen állt az újabb máglya. Az előző évihez hasonló módon pusztultak el az összegyűjtött „hiábavalóságok”, többek között Petrarca 50 tallér értékű, arannyal és ezüsttel díszített könyve, Botticelli rajzai, Pico della Mirandola szerelmes versei váltak a lángok martalékává.⁶⁸ Zúgtak a harangok, megszólaltak a harsonák. Ezután a via degli Adimarin át visszatértek a Santa Maria del Fiorébe, ahol pénzt gyűjtöttek a szegényeknek.⁶⁹ A Dómból a via del Cocomerón keresztül értek a San Marcóba, amely előtt, a tér közepén állt a feszület, négy oltárral körbevéve. Az oltárok körül a tömeg három kört alkotott: az elsőt a konvent szerzetesei, a másodikat Savonarola „gyermekei”, a harmadikat az idősebb papok és Firenze polgárai – mindannyian Istent dicsőítették.⁷⁰

Savonarola „lángoló elragadtatásában” azonban nem osztozott mindenki. A körmenet idején az ellenségeskedő *Arrabiati* (Dühöngők) kövekkel és döglött macskákkal dobálták híveit, összetörték a feszületet, arcul köpték a Megváltót, káromkodtak és szidalmazták őket.⁷¹ 1498. május 23-án, nem sokkal a „hiúságok máglyája” után, a karneválok Farsang-figurája helyett Savonarola került a máglyára. Vallási zsarnoksága megbukott, diktatórikus kísérlete az általános reformok megvalósítására kudarcba fulladt: halála után „visszatértek a Szent János-napi ünnepségekhez, a versenyekhez, a hintókhöz és felvonulásokhoz, a nők

68 „tutti si commoverono a lacrimare [...] ogni cosa davan loro, lacrimando, così gli huomini come le donne, con diligentia ogni cosa cercando, come carte, tavole, scacchieri, arpe, linti, cythare, cembali, cornabuse, dolzemele, capelli morti, veliere (che era un ornamento da donne per in capo per quel tempo molto lascivo), et pitture et sculture inhoneste et lascive, specchi, lisci et altri colori et odori lascivi, capelliere, maschere, libri poeti così vulgari come latini et ogni cosa inhonesta a leggere, e libri di musica”. Burlamacchi 125.

69 „[l'offerta] fu stimata parecchie centinaia di fiorini. Vedevasi dato loro ne' bacini molti fiorini d'oro e la maggior parte grossi e arienti. Fu dato loro veliere, cucchiai d'ariento, fazzoletti, sciugatoi e molte altre cose. Si dava senza avarizia. Pareva ch' ognuno volesse offerire a Cristo e alla sua Madre. Io ho scritte queste cose che sono vere; e io l'ho vedute e sentito di tal dolcezza, e de' miei figlioli furono in fra le benedette e pudiche schiere.” *L. Landucci*: i. m. 124–125.

70 „Et tutti exultanti et iubilanti et infinite laude all'immagine del Crocifixo cantando, perseverarono in tanto devoto fervore per insino che 'l sole hebbono, et ciascuno si partì. Il servo di Dio hebbe sì gran fervore che stette in un luogo occulto a vedere et per allegrezza iubilava et la mattina seguente predicando, molto lì commendo, come apparisce scritto nelle prediche sua exhortò tutta la città et per grande consolatione sì era allegro et prese grande exemplo; di tutto sia benedetto Iddio.” Burlamacchi 135.

71 *Piero Parenti*: *Historia Fiorentina*. In: *J. Schnitzer*: i. m. IV. 236.

teljes szépségükben és ékszereikben pompáztak, a férfiak önhittén erejüket fitogtatták”.⁷²

Savonarola máglyái az obszerváns prédikátorok luxusellenes fellépéseinek sorába illeszkedtek. A máglyák a fényűzést és a szerencsejátékokat elítélő prédikációk hatékonyságát növelték, a szószékről elhangzott szavakat realizálták. A máglya fából készült piramis volt, amelyen elrendezték a luxuscikkeket és örömujjongás közepette elégették azokat. Savonarolánál az egész város a manifesztáció részesévé vált gyerekseregei révén.⁷³ A politikai hatalom birtokosa, a Signoria előtt állították fel a máglyát, amely már méretével (15–20 m) is fenyegetést sugallt. A fiatalok tömeges részvétele, az időpont megválasztása (február) a karneváli párhuzamot erősíti, ugyanúgy, mint a *Carnasciale*, a farsangot szimbolizáló alak és a „világi hívságok” tetejére került ördögi képmás elégetése, a gonosz jelképes elűzése a városból. A korábbi ünnepeknél szokásos jegyesek versenyének pénzdíját a *Monte di Pietà* (alacsony kamatú zálogházak) létrehozására fordították. A „*battaglie di sassi*” (köviadalok) erőszakját a minden otthont felforgató őrjáratok vették át. A karneváli örömmódák helyett pedig Istent és Krisztust dicsőítő zsoltárokat énekeltek.⁷⁴

Annak ellenére, hogy szinte minden koldulórendi prédikátor lobbantott lángra máglyákat, a legnagyobb vihart Savonarola „hiúságok máglyáinak” megítélése aratta.⁷⁵ Hívei szerint a máglya a ceremónia ünnepélyességével csak jobban belevésztette a nép fejébe a prédikáción elhangzottakat; míg Savonarolát sokan egy elvakult szerzetesnek tartották, aki így akarta elhomályosítani a reneszánsz ragyogását.⁷⁶ Bredekamp szerint a „hiúságok máglyáinak” „művészet-pusztítása”

72 *Paolo Luotto*: Il vero Savonarola e il Savonarola di L. Pastor. Firenze, 1897. 135.

73 „quella città [...] fanciulli administreranno” – Frate Gregorio da Perugia véleményét idézi *P. Parenti*: i. m. 112.

74 Az ellentétet jól szemlélteti: „Canzona che fa uno Fiorentino a Carnasciale, trovandolo fuggirsi con uno asinello carico di sua masserizie, e col fardello di spalla; e domandando qual sia la cagione del suo partire, risponde Carnasciale esserne suto causa lo sbandimento del fuoco a lui fatto dalla città di Firenze, e però fuggirsi per la Italia in Babilonia.” In: *Poesie di fra Girolamo Savonarola con l’aggiunta di una canzone pel bruciamento delle vanità...* A cura di C. Guasti-I. Del Lungo. Lanciano, 1914. 109–130.

75 Egy példa a vitára: *Dr. Ludwig Pastor*: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur Wahl Pius II. Freiburg in Bregau, 1886. (Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters I.) (olasz ford.: *Uő*: Storia dei Papi dalla fine del medio evo. III. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento dall’elezione di Innocenzo VIII alla morte di Giulio II. Roma, 1959.; *P. Luotto*: i. m.; *L. Pastor*: Contribution a l’histoire de Savonarole. Réponse aux critiques. Paris, 1898.

76 „una formale protesta, che per la solennità della cerimonia s’imprimeva nelle menti della plebe meglio d’una predica, contro la elegante corruzione di che facerasi ministra l’arte presso i principio, specie i Medici e la Curia di Roma.” Canzona d’un Piagnone pel bruciamento delle vanità nel carnevale del 1498. Da una rarissima stampa contemporanea aggiuntavi la descrizione del bruciamento fatta da Girolamo Benivieni. In: *Poesie* i. m. 93. A „Canzona...” bevezetésében Benivieni leírja a másik véleményyt is: „il Frate (frataccio fanatico) la luce della civiltà rinascente volesse abbuiare col fumo di cotesti sacrificii”.

valójában a Medici-uralom zsarnoksága elleni támadás volt, mivel az *Il Magnifico* Firenzéjének nagyságát a művészetek felvirágoztatása révén a reneszánsz kiteljesedése adta. Szerinte a máglyák értékeléséhez a kispolgárság társadalmi törekvéseit kell figyelembe vennünk, aminek részeként a pokol tüzét idéző lánokban megsemmisülő műalkotások az önkény kiirtását szimbolizálták.

Pastor elismeri, hogy a „hiúságok máglyái” a bűnbánatot hirdető prédikátorok tevékenységének sikerét jelezték, de szerinte Savonarola máglyája „színpadias és közönséges volt”, s a firenzeiek iránta való lelkesedése csak gúnyt űzött belőlük egész Itáliában.⁷⁷ Ráadásul ezek nem is Savonarola újításai voltak: Razzi is leírja, hogy már a Frate előtt is, farsang idején a fiatalok csoportokba szerveződtek, és az út mentén várták, hogy egy nemesasszony vagy -leány arra menjen, majd hosszú póznáikkal elzárták előtte az utat. Ha tovább akart menni, fizetnie kellett valamit. A fiúk aztán az így összegyűjtött pénzből hatalmas lakomát csaptak. Botokból, husángokból máglyát is készítettek, ezen égették el este a Karnevált, miközben a tűz körül fabotokkal és fakardokkal egymással verekedtek, táncoltak, mulatoztak.⁷⁸ Luotto is rámutat a Medici-karneválok és a savonarolai körmenetek hasonlatosságára, szerinte csak a célban volt különbség: a Savonarola által tartott processziót a keresztény szellemiség kifejeződésének tekintik.⁷⁹

A 15. század végének reneszánsz városait a szinte mindennapos ünnepségek, lovagi tornák, karneválok és körmenetek jellemezték. A „cirkuszt és kenyeret” ünnepek már Augustus óta a látványosságokra éhes városiak életének nélkülözhetetlen részét képezték, amelyek a középkorban az aktuális vezetéstől függően módosultak: hol antik rítusokat idéző örömunnepek, hol pedig Krisztust dicsőítő processziók voltak. Erre jó példa a Pastor által leírt, 1462-es, Viterbóban II. Piusz által tartott úrnapi körmenet, ahol „a reneszánsz minden pompáját az egyház szolgálatába állították”.⁸⁰

Savonarola tehát a korban szokásos, azonban jócskán eltúlzott egyházi ünnepeket tartott, a farsangi tüzet a „hiúságok máglyájára” cserélve. Villari felveti

77 L. Pastor: i. m. (1959) III. 120., 137., 139., 140.

78 Notizie sul Savonarola del Padre Serafino Razzi dell'Ordine dei Domenicani. In: *Giuseppe Baccini*: Prediche di F. Girolamo Savonarola. Firenze, 1889. 647–662. Idézi még: P. Luotto: i. m. 137.

79 P. Luotto: i. m. 148–149.

80 „A Szent Kollégium tagjai élőképeket alkottak: például Torquemadát és az Utolsó Vacsorát jelenítették meg, ami mellett Aquinói Szent Tamás szobra látszott. Carvajal bíborost a lázadó angyalok bukásával ábrázolták, a Borgia bort bugyborékoló szökökút volt, Bessariont az égi szellemek karában láthattuk. Mellettük voltak más, nehezen érthető kompozíciók is, mint a vademberek harca medvékkel és oroszlánokkal. A piactéren a Szent Sír utánzata állt, ahol, amikor a pápa közeledett, felkelt a Megváltó és hirdette a népnek a feltámadást. Hasonló módon volt látható a boldogságos Szűz sírja, amely mögött Mária mennybevitelét bemutató élőkép következett. Ezenfelül minden utcát, ahol a körmenet elhaladt, illatozó koronákkal, aranycsillagoktól ragyogó, azúrkék kelmékkal, fényűző oltárokkal és diadalívvel díszítettek; minden helyen szent koncerteket adtak. Ezek és ezek akarták látni a processziót, ahol a pápa drága habitusban hordozta a Legszentebbet. Viterbo krónikásai szerint nemcsak városukban, de egész Itáliában nem lehetett látni ilyen csodálatos egyházi ünnepet.” L. Pastor: i. m. II. 198–199.

a kérdést, hogy milyen tűz képes megemészteni a márványszobrokat, és hihe-tő-e, hogy értékes Boccaccio-művek kerültek a gyerekek kezébe? Bizonyíték-ként Burlamacchit idézi, mint az események első hiteles lejegyzőjét, aki szerint ezek a máglyák „teljes mértékben keresztényi és vallásos cselekedetek”⁸¹ voltak. A Burlamacchi által leírt dolgok irodalmi és művészeti értékét nehéz meghatá-rozni a pontos megnevezés hiánya miatt. Savonarola megtérített gyermekeinek számát vagy az összegyűjtött alamizsna értékét illetően is túlzásokba esik, és életrajzi adatai is eltérnek a többi biográfuséitól. Tény, hogy a „hiúságok mág-lyáin” drága ruhák, álarcok és egyéb karneváli eszközök, „bujá” festmények és „parázna” könyvek is megsemmisültek, ezt Guiccardini is megerősíti;⁸² ahogyan Kapisztrán nürnbergi égetései során is elképzelhető, hogy a hintókra és szánok-ra festve remek műalkotások is elpusztultak.⁸³ Savonarolával kapcsolatban az ér-tékes kéziratok tűzre vetésének ellentmond a Medici-könyvtár kódexeinek meg-mentése, amit 1498 elején 3000 forintért vásároltak meg a San Marco kolostor számára. Ridolfi Parenti véleményét osztja, aki szerint a selyem és a posztó, a romlott erkölcsök városából Savonarola hatására a szentség városa lett.⁸⁴

Akár elítéljük Savonarolát, akár meglátjuk reformjaiban az erkölcsi meg-újulásra való őszinte törekvést, egy bizonyos: a 15. század végén virágzása teljé-ben lévő reneszánsz Firenzét nem sikerült „savonarolizálni”. A város diktátorá-vá vált domonkos szerzetes, Fra Girolamo elbukott, mint ahogyan a többi prédikátor – Sienai Bernardin, Kapisztrán János, Marchiai Jakab, Alberto da Sarteano – luxusellenes fellépése is csak átmeneti sikert aratott. Ezt már egy ko-rábbi, de rendkívül eklatáns példa is predestinálta: 1437-ben három velencei patrícus hölgy, Cristina Corner, Felicita és Benedetta Donà azzal a kérelemmel fordultak IV. Jenő pápához, hogy „rokonaik tiszteletére és saját szépségük mi-att” viselhessék a luxustörvényben betiltott fényűző ruháikat és ékszereiket. Az engedélyt három évre megkapták az egyház legfőbb előljárójától, így nem vélet-lenül mondta később Roberto da Lecce (1425–1495) ferences konventuális szer-zetes, hogy „amióta Sienai Bernardin elkezdett prédikálni, ő és más szenvedé-lyes prédikátor annyit prédikált a hiúság és a ruhaluxus ellen, és nem ért semmit, sőt a nők napról napra rosszabbak lettek”.⁸⁵

81 *P. Villari*: i. m. I. 463.

82 „andavano (i fanciulli) per Carnasciale congregando dadi, carte, lisci, pitture e libri disonesti, e gli ardevano pubblicamente in sulla piazza dei Signori, facendo prima in quello dì, che soleva essere di mille iniquità, una processione con molta santità e devozione”. *Francesco Guiccardini*: *Storie fiorentine*. A cura di R. Palmarocchi. Bari, 1931. 155.

83 *Servus Gieben*: *Il mondo di Giovanni da Capestrano: i temi iconografici*. In: *San Giovanni da Capestrano nella chiesa e nella società del suo tempo*. Atti del Convegno storico internazionale. Capestrano – L’Aquila, 8–12 ottobre 1986. A cura di Edith e Lajos Pásztor. L’Aquila, 1989. 281–300. (299.)

84 *R. Ridolfi*: *Vita* i. m. (1952) I. 194.; *P. Parenti*: i. m. 62.

85 *Francesco Torraca*: *Fra Roberto da Lecce*. *Archivio Storico Napoletano* 7(1882) 141–164.

Összegzés

A 13. században alakult koldulórendek működési területei a városok voltak.⁸⁶ A ferences és a domonkos prédikátorok az apostoli életmódot és evangelizációs tevékenységet felelevenítve látták el a városi lakosság lelkipásztori gondozását és hirdették nekik az egyház tanait. A keresztény tanításon belül a koldulórendi szellemiség hangsúlyozta kiemelten az önkéntes szegénység vállalását, a földi javak teljes megvetését, a „világi hívságok” elutasítását. A prédikációkban mindig foglalkoztak a polgárok mindennapjaival, s korszakunkban ez nem jelentett mást, mint hogy a (kevésbé transzcendentális, a túlvilág helyett már a földi életet élvezni akaró) reneszánsz városi lét mozzanatait megpróbálták a keresztény, azon belül is a koldulórendi, sőt leginkább a szigorú obszerváns elveknek megfeleltetni. Így a pazar ünnepek, a bőséges lakomák, a fényűző esküvők ugyanúgy kritika és elítélés alá estek, mint a nők díszes viseletei és cicomái vagy a férfiak szerencsejátékai. Azonban a szó elszáll, ezért valami felrázó és grandiózus, az emberek emlékezetében sokáig megmaradó dologra volt szükség a prédikáción elhangzottak „bevésésére”. A kínzások, a kivégzések vagy a máglyák már a kezdetektől fogva nagy „népszerűségnek” örvendtek, gondoljunk a gladiátor-viadalokra és a boszorkányégetésekre. Ez esetben a máglya tűnt ideális megoldásnak: a tűz tisztító és megsemmisítő erejével beteljesítette a kívánt célt, azaz a prédikátorok által kárhozottat divatcikkek, játékszerek elpusztítását. A luxus cikkek elégetése beilleszthető volt az egyház küzdelmének folyamatába, amelynek során igyekeztek a keresztény társadalomból kivetni és kiirtani mindent, akinek vagy aminek nincs helye abban: például az eretnekeket, a boszorkányokat, a zsidókat, a „hitszegő”, a „bűbájos” könyveket és természetesen a „hiábavaló élet” kellékeit. Ez alapján a koldulórendi prédikátorok által feltalált „hiúságok máglyái” egyfajta luxusellenes inkvizíciót jelentettek. Ezek az égetések ugyan kevésbé voltak kegyetlenek, mint a boszorkányok, eretnekek kivégzései, de eredményességüket tekintve sem dicsekedhettek nagyobb sikerrel: ahogyan a középkor vége óta számos egyházzal és vallási elképzeléssel gazdagodtunk, ugyanúgy bővelkedünk a fényűző élet kellékeiben is.

A purifikáción túl a koldulórendi prédikátorok a kor általános válságát is meg akarták oldani.⁸⁷ Látszólag paradoxon válságról beszélni a reneszánsz Itália kapcsán, de épp ekkor a társadalom, a gazdaság, a moralitás és a hitélet óriási átalakuláson ment át, amely változások bizonytalanságot, ingatag állapotokat eredményeztek. A feudális nemesség még féltve őrizte régi kiváltságait, a meggazdagodott polgárság vagyona révén próbált bejutni a nobilitás soraiba, a gazdaságban már megjelentek a prekapitalista viszonyok. Az egyház megpróbálta visszaszerezni kora középkori kizárólagos hatalmát és befolyását, s a lelkekben lévő szellemi impériumát féltette a humanizmus új eszmeiségétől. A reneszánsz

⁸⁶ Jacques le Goff: Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: l'implantation des ordres mendiants. Programme-questionnaire pour une enquête. Annales. Économies, Sociétés, Civilisations 23(1968) 336–337.

⁸⁷ Vö. Jacques Le Goff: La civilisation de l'Occident médiéval. Paris, 1997.

megváltozott vallásossága újfajta istenképet teremtett, s „az immanencia és a transzcendencia”⁸⁸ összhangját valósította meg.

A koldulórendi barátok megoldást kínáltak ezekre a „válságjelenségekre”: a luxus bírálatán keresztül az „Isten által teremtett rend” megtartását, gazdasági stabilitást, a javak megfelelő elosztását és az evangéliumi eszmény követését javasolták. Alternatívájuk azonban az életet itt a földön élvezni akaró polgárok számára elfogadhatatlannak tűnt. Ennek ellenére a nép mindig szívesen hallgatta a barátok indulatos szónoklatait, hordta a tűzre a szép ruhákat és a szerencsejátékokat, ezért prédikátoraink repertoárjából soha nem hiányoztak a „hiúságok máglyái”, hiszen hírnevük és népszerűségük tökéletes biztosítékai voltak.

MARGIT SZLANCSOK

THE “PYRES OF VANITIES” IN THE 15th CENTURY

The spectacular but historically vain manifestations of the “pyres of vanities”, i.e. the luxury criticism by mendicant preachers yielded only short-lived results in Italy in the 15th century. Evoking *vita apostolica* and evangelization, Franciscan and Dominican preachers functioned as pastors and preached the gospel in towns. Within the Christian education, mendicant mentality emphasized particularly the undertaking of voluntary poverty, the contempt of worldly goods and the refusal of “vanities of the world”. During the sermons, the preachers always dealt with the citizens’ everyday life: at that time it meant making the renaissance city life – which was less transcendental and aimed at mundane pleasures instead of afterlife – conform to Christian and mendicant, or more precisely, the strict observant maxims. This way, luxurious ceremonies, copious meals and sumptuous nuptials were reprehended as well as finery used by the women and gambling played by the men. Since words slip away, something shocking, grandiose and memorable was needed in order to commit the preaching to the memory of the audience. Bonfire seemed to be the ideal choice: the purifying and also destroying fire could achieve the desired purpose, i.e. destroying fashion articles and playthings reproved by the preachers. In order to check the results of the anti-luxury sermons, following the preaching the “pyres of vanities” were instantly set on fire, and the people collected every accessory of sumptuous life, such as expensive clothes, decorative bonnets, false hair and braid, playing cards, dices, chess tables, paintings inciting to lewdness and books regarded as immoral. The preachers did not consider the destroying of clothes, jewels, paintings or manuscripts being worth a small fortune as extravagance: on the basis of evangelical parables they taught that kind of fortune was the devilish alms of Judas, and it could be purged out of the sins only by flames. This way the burning of luxury articles could be adapted to the struggles of the Church, through which they strove for throwing out and exterminating everything of Christian society what was regarded as accessory of “futile life” (e.g. heretics, witches, Jews, the perfidious and the ravishing). Therefore, the “pyres of vanities” introduced by mendicant preachers presented a certain kind of anti-luxury inquisition. Although, this type of burning was less cruel as the execution of witches and the heretics, they could not achieve real success: since the end of the Middle Ages our world has become richer by several churches and religious concepts, and we have plenty of articles of a life of luxury as well.

⁸⁸ *Leonyid Batkin: Az itáliai reneszánsz. Bp. 1986. 351.*